Kohtulahendite kogumik

KOHTUJURISTI ETTEPANEK
MANUEL CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA
esitatud 10. juulil 2019[1]

Kohtuasi C-467/18

Rayonna prokuratura Lom
versus
EP,
menetluses osales:
HO

(eelotsusetaotlus, mille on esitanud Rayonen sad Lukovit (Lukoviti rajoonikohus, Bulgaaria))

Eelotsusetaotlus – Direktiivid 2012/13/EL, 2013/48/EL ja (EL) 2016/343 – Reguleerimisala – Õiguskaitsetegevus – Kriminaaluurimine prokuratuuris – Kriminaalmenetluses sunnimeetmete võtmise erimenetlus – Psühhiaatriaasutusse paigutamine muu kui karistusõiguse seaduse alusel – Tõhus kohtulik kontroll kahtlustatava või süüdistatava õiguse suhtes teabele ja kaitsja abile – Süütuse presumptsioon – Haavatavad isikud

1. Käesolev eelotsusetaotlus käsitleb direktiivide 2012/13/EL[2], 2013/48/EL[3] ja (EL) 2016/343[4] kohaldamist kriminaalmenetluses sellise isiku vastu, kellel on alates raskes kuriteos kahtlustatavana vahistamise hetkest ilmnenud vaimsete häirete sümptomid, mille tõttu ta paigutati psühhiaatriahaiglasse.

2. Nendes direktiivides on sätestatud „[kriminaalmenetlustes] kahtlustatavate ja süüdistatavate menetlusõiguste kaitse ühised miinimumnormid“ eesmärgiga „suurendada liikmesriikide usaldust üksteise kriminaalõiguse süsteemide vastu, aidates sellega kaasa kriminaalasjades tehtavate otsuste vastastikuse tunnustamise hõlbustamisele“.[5]

3. Seda eesmärki arvestades tekib küsimus, kas need kolm direktiivi on kohaldatavad kriminaalmenetluses, mille otsuste puhul ei ole mõistlikult alust eeldada, et need on liikmesriikide vahel vastastikku tunnustatavad. Seni ei ole Euroopa Kohus seda vastuväidet vastu võtnud.[6] Võib-olla tulevikus on kohane, arvestades arenguid seoses selles konkreetses küsimuses esitatud eelotsusetaotlustega, kohtupraktika seda suunda täpsustada.

1 Algkeel: hispaania.

2 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. mai 2012. aasta direktiiv, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet (ELT 2012, L 142, lk 1).

3 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. oktoobri 2013. aasta direktiiv, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega (ELT 2013, L 294, lk 1).

4 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 9. märtsi 2016. aasta direktiiv, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikul arutelul (ELT 2016, L 65, lk 1).

5 Direktiivi 2016/343 põhjendus 10.

6 Kohtujurist Bobek väitis oma 5. veebruari 2019. aasta ettepanekus kohtuasjas Moro (C-646/17, EU:C:2019:95), et „direktiivi 2012/13 kohaldatavus ei eelda piiriülese mõõtme esinemist liikmesriigi kohtuniku ees olevas juhtumis“ (punkt 44). Ta väitis sellega seoses muu hulgas, et 5. juuni 2018. aasta kohtuotsuses Kolev jt (C-612/15, EU:C:2018:392) tõlgendati sama direktiivi, ilma et oleks „ilmnenud ühtegi eristatavat piiriülest asjaolu“. Euroopa Kohus toetas 13. juuni 2019. aasta kohtuotsuses Moro (C-646/17, EU:C:2019:489) sama põhiseisukohta.

I. Õiguslik raamistik

A. Liidu õigus

1. Direktiiv 2012/13

4. Artiklis 1 („Reguleerimisese“) on sätestatud järgmist:

„Käesolevas direktiivis sätestatakse eeskirjad, mis käsitlevad kahtlustatavate või süüdistatavate isikute õigust saada teavet nende õiguste ja nende vastu esitatud süüdistuse kohta kriminaalmenetluses. […]“

5. Artiklis 2 („Reguleerimisala“) on ette nähtud järgmist:

„1. Käesolevat direktiivi kohaldatakse hetkest, mil liikmesriigi pädevad asutused on isikule teatavaks teinud, et teda kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteo toimepanekus, kuni menetluse lõpetamiseni, mille all mõistetakse lõpliku otsuse tegemist küsimuses, kas kahtlustatav või süüdistatav isik on kuriteo toime pannud, sealhulgas kohtuotsuse tegemine ja edasikaebamisotsus, kui see on asjakohane.

[…]“.

6. Artiklis 3 („Õigus saada teavet õiguste kohta“) on täpsustatud järgmist:

„1. Liikmesriik tagab, et kahtlustatavat või süüdistatavat isikut teavitatakse viivitamata vähemalt järgmistest siseriikliku õiguse alusel kohaldatavatest menetlusõigustest, et neid õigusi oleks võimalik tõhusalt kasutada:

a) õigus kasutada kaitsjat;

[…]

c) õigus saada artikli 6 kohaselt teavet süüdistuse kohta;

[…]

2. Liikmesriik tagab, et lõike 1 alusel esitatav teave antakse suuliselt või kirjalikult lihtsas ja arusaadavas keeles, võttes arvesse haavatavate isikute hulka kuuluvate kahtlustatavate või süüdistatavate isikute mis tahes erivajadusi“.

7. Artiklis 4 („Õiguste deklaratsioon vahistamise korral“) on ette nähtud järgmist:

„1. Liikmesriik tagab, et vahistatud või kinni peetud kahtlustatavale või süüdistatavale isikule antakse viivitamata kirjalik õiguste deklaratsioon. Isikule antakse võimalus tutvuda õiguste deklaratsiooniga ja tal lubatakse seda hoida enda valduses kogu tema kinnipidamise aja jooksul.

[…]“.

8. Artiklis 6 („Õigus saada teavet süüdistuse kohta“) on märgitud järgmist:

„1. Liikmesriik tagab, et kahtlustatavale või süüdistatavale isikule antakse teavet kuriteo kohta, mille toimepanemises teda kahtlustatakse või süüdistatakse. Seda teavet antakse viivitamata ja vajaliku üksikasjalikkusega, et tagada õiglane menetlus ning võimaldada tõhusalt kasutada kaitseõigust.

2. Liikmesriik tagab, et kahtlustatavale või süüdistatavale isikule, kes vahistatakse või peetakse kinni, teatatakse tema vahistamise või kinnipidamise põhjused, sealhulgas kuritegu, mille toimepanemises teda kahtlustatakse või süüdistatakse.

3. Liikmesriik tagab, et hiljemalt süüdistuse asjaolude esitamisel kohtule antakse üksikasjalikku teavet süüdistuse kohta, sealhulgas kuriteo olemuse ja liigi ning süüdistatava isiku kuriteos osalemise laadi kohta.

4. Liikmesriik tagab, et kahtlustatavat või süüdistatavat isikut teavitatakse viivitamata muudatustest käesoleva artikli kohaselt antavas teabes, kui see on vajalik õiglase menetluse tagamiseks“.

2. Direktiiv 2013/48

9. Artiklis 1 („Reguleerimisese“) on ette nähtud järgmist:

„Käesolevas direktiivis sätestatakse miinimumeeskirjad, mis käsitlevad kriminaalmenetluse raames kahtlustatava või süüdistatava isiku […] õigust kaitsjale, õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega.“

10. Artiklis 2 („Reguleerimisala“) on sätestatud järgmist:

„1. Käesolevat direktiivi kohaldatakse kriminaalmenetluses kahtlustatava või süüdistatava isiku suhtes alates sellest ajast, kui liikmesriigi pädevad asutused on sellele isikule ametliku teate saatmisega või muul moel teatavaks teinud, et teda kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteo toimepanemises, olenemata sellest, kas talt on võetud vabadus. Direktiivi kohaldatakse kuni menetluse lõpetamiseni, mille all mõistetakse selle küsimuse lõplikku otsustamist, kas kahtlustatav või süüdistatav isik on süüteo toime pannud, sealhulgas asjakohasel juhul süüdimõistmist ja edasikaebuse lahendamist.

[…]

3. Käesolevat direktiivi kohaldatakse samadel tingimustel, nagu on sätestatud lõikes 1, muu kui kahtlustatava või süüdistatava isiku suhtes, kellest saab kahtlustatav või süüdistatav isik politseis või muus õiguskaitseasutuses läbiviidava küsitlemise käigus.

[…]“.

11. Vastavalt artiklile 3 („Õigus kaitsjale kriminaalmenetluses“):

„1. Liikmesriigid tagavad, et kahtlustataval ja süüdistataval isikul on õigus kasutada kaitsjat nii pika aja jooksul ja sellisel viisil, mis annab asjaomasele isikule võimaluse kasutada oma kaitseõigust otstarbekalt ja tõhusalt.

2. Kahtlustatavale või süüdistatavale isikule antakse põhjendamatu viivituseta võimalus kasutada kaitsjat. Igal juhul saab kahtlustatav või süüdistatav isik võimaluse kasutada kaitsjat alates järgmisest hetkest, olenevalt sellest, milline neist on varaseim:

a) enne nende küsitlemist politseis või muus õiguskaitse- või õigusasutuses;

b) siis, kui uurimis- või muud pädevad asutused teostavad uurimis- või muid tõendite kogumise toiminguid kooskõlas lõike 3 punktiga c;

c) põhjendamatu viivituseta pärast vabaduse võtmise hetke;

d) aegsasti enne seda, kui kahtlustatav või süüdistatav isik, kes on saanud kutse ilmuda kriminaalasjades pädeva kohtu ette, ilmub selle kohtu ette.

[…]“.

12. Artiklis 12 („Õiguskaitsevahendid“) on sätestatud järgmist:

„1. Liikmesriigid tagavad, et kahtlustataval või süüdistataval isikul oleks kriminaalmenetluses ja isikul, kelle üleandmist taotletakse, oleks Euroopa vahistamismäärusega seotud menetlustes tõhus siseriiklikus õiguses sätestatud õiguskaitsevahend, kui rikutakse nende käesolevast direktiivist tulenevaid õigusi.

[…]“.

13. Artiklis 13 („Haavatavad isikud“) on sätestatud järgmist:

„Liikmesriigid tagavad, et käesoleva direktiivi kohaldamisel võetakse arvesse haavatavate kahtlustatavate ja haavatavate süüdistatavate isikute erivajadusi“.

3. Direktiiv 2016/343

14. Artiklis 1 („Reguleerimisese“) on märgitud järgmist:

„Käesolevas direktiivis sätestatakse ühised miinimumnormid, mis käsitlevad

a) süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte kriminaalmenetluses,

b) õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikul arutelul.“

15. Artiklis 2 („Kohaldamisala“) on kindlaks määratud järgmist:

„Käesolevat direktiivi kohaldatakse kriminaalmenetluses kahtlustatavale või süüdistatavale füüsilisele isikule. Seda kohaldatakse kõigis kriminaalmenetluse staadiumites alates hetkest, kui isikut kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteo või väidetava kuriteo toimepanemises, kuni otsuse tegemiseni selle kohta, kas isik on asjaomase kuriteo toime pannud, ja see otsus on muutunud lõplikuks.“

16. Artiklis 3 („Süütuse presumptsioon“) on ette nähtud järgmist:

„Liikmesriigid tagavad, et kahtlustatavat ja süüdistatavat peetakse süütuks seni, kuni tema süüd ei ole seaduse kohaselt tõendatud“.

17. Artiklis 6 („Tõendamiskohustus“) on sätestatud järgmist:

„1. Liikmesriigid tagavad, et kahtlustatava ja süüdistatava süü tõendamise kohustus lasub süüdistajal. See ei mõjuta kohtuniku või pädeva kohtu võimalikku kohustust otsida nii süüstavaid kui ka süüst vabastavaid tõendeid ega kaitse õigust esitada tõendeid kooskõlas liikmesriigi õigusega.

[…]“.

18. Artiklis 10 („Õiguskaitsevahendid“) on märgitud järgmist:

„1. Liikmesriigid tagavad, et kahtlustataval ja süüdistataval on tõhusad õiguskaitsevahendid, juhul kui nende käesoleva direktiivi kohaseid õigusi rikutakse.

2. Ilma et see piiraks tõendite lubatavust käsitlevate riigisiseste õigusnormide ja süsteemide kohaldamist, tagavad liikmesriigid, et kahtlustatava või süüdistatava antud selliste ütluste või tõendite hindamisel, mille saamisel rikuti tema õigust vaikida või õigust ennast mitte süüstada, austatakse kaitseõigust ja menetluse õiglust.“

B. Bulgaaria õigus

1. Karistusseadustik (Nakazatelen kodeks)

19. Artiklis 33 on märgitud, et isikut, kes on toiminud dementsuse seisundis, mille tõttu ta ei mõista oma tegude laadi või tähendust või ei kontrolli oma käitumist, ei võeta kriminaalvastutusele.[7]

20. Vastavalt artiklile 89 võib isiku, kes on toime pannud ühiskonnale ohtliku teo süüdimatus seisundis, paigutada sundravile spetsialiseerunud psühhiaatriahaiglas.

2. Kriminaalmenetluse seadustik (Nakazatelno protsesualen kodeks, edaspidi „NPK“)

21. Artikli 24 lõikes 1 on ette nähtud, et kriminaalmenetlust ei viida läbi või algatatud menetlus lõpetatakse, kui toime pandud teod ei kujuta endast kuritegu.

22. Artikliga 46 reguleeritakse prokuratuuri ülesandeid kriminaalmenetluses. Selle artikliga on tehtud prokuratuurile ülesandeks riikliku süüdistuse esitamine ja uurimise juhtimine.

23. Artikkel 70 käsitleb ennetavat psühhiaatriaasutusse paigutamist arstliku kontrolli eesmärgil. Ravile paigutamise otsustab õigusasutus prokuratuuri taotluse alusel, kui on toimunud vahejuhtum, milles on vajalik kaitsja osalemine.

24. Artikli 94 lõike 1 punktiga 2 ja lõikega 3 nõutakse kaitsja kohustuslikku sekkumist kriminaalmenetlusse, kui asjaomane isik kannatab psüühikahäire all, andes pädevale asutusele korralduse määrata kaitsjaks advokaat.

25. Prokuröri toiminguid eeluurimise lõpus käsitlevas peatükis asuva artikli 242 lõikes 2 nõutakse, et prokuratuur valvaks selle järele, kas uurimise ajal on järgitud kahtlustatava menetluslikke õigusi. Kui seda ei ole tehtud, tuleb nõuda vigade parandamist või need ise parandada.

26. Artikli 243 lõike 1 punktis 1 on sätestatud, et artikli 24 lõikes 1 osutatud juhtudel (s.t kui faktilised asjaolud ei kujuta endast kuritegu) lõpetab prokurör kriminaalmenetluse.

27. Vastavalt artiklile 247 kohtuistungi ettevalmistamise kohta alustatakse kohtuistungit prokuratuuri esitatud süüdistusega.

28. Artikli 248 kohaselt on ettekandja-kohtuniku ülesanne muu hulgas kontrollida, kas eeluurimisetapis on järgitud süüdistatava menetlusõigusi (lõike 2 punkt 3). Rikkumise korral teatab ta, milliseid rikkumisi on tuvastatud, ja saadab asja tagasi prokuratuurile korrigeerimiseks vastavalt artikli 242 lõikele 2.

29. Karistusseadustiku artiklis 89 ette nähtud sundravimeetmete kohaldamist käsitlev jagu algab artikliga 427. Nende meetmete ettepaneku teeb prokuratuur ja need otsustab esimese astme kohus, kõrgemale kohtule edasikaebamise võimalusega.

7 https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/39/Bulgaria/show.

30. Artiklid 428–431 reguleerivad nende meetmete vastuvõtmise korda, mis hõlmab ka kohtuistungit, kus osalevad prokuratuur ja asjaomase isiku kaitsja.

3. Tervishoiuseadus (Zakon za zdraveto)

31. Vastavalt artiklile 155 tuleb eriravi vajavad vaimsete häiretega isikud (nagu on määratletud artiklis 146), kui nad võivad oma haiguse tõttu toime panna kuriteo ja kujutavad endast ohtu oma pereliikmetele, lähedastele või ühiskonnale, või ohustavad tõsiselt enda tervist, paigutada haiglasse ja sundravile.

32. Artiklis 156 ja järgnevates artiklites on sätestatud haiglasse paigutamise kord, mille üle otsustab asjaomase isiku elukohajärgne esimese astme kohus. selleks on tingimata vaja prokuratuuri taotlust, psühhiaatrilise ekspertiisi tõendit ja kohtuistungit, millel osalevad asjaomane isik (kui tema tervislik seisund seda võimaldab), tema kaitsja ja psühhiaater.

33. Artikli 165 lõikes 1 on ette nähtud NPK täiendav kohaldamine.

II. Kohtuvaidluse faktilised asjaolud ja eelotsusetaotlus

34. Lomi asulas leiti 26. augusti 2015. aasta varahommikul avalikus kohas vägivallatundemärkidega surnukeha.

35. Kui politseinikud jõudsid kella 6 paiku ohvri elukohta, leidsid nad eest tema poja EP, kelle jalgadel olid vereplekid. Tema esimesel küsitlemisel antud vastustest, milles ta tunnistas kuriteo toimepanemist,[8] järeldati, et tal on vaimsed häired, mistõttu ta vahistati ja toimetati Lomi haigla psühhiaatriaosakonda.

36. Asjaolude toimumise koha visuaalne ülevaatus ja tunnistajate küsitlemine toimus 26. augustil 2015. Neist selgus, et EP kannatab vaimuhaiguse all ja et ta on korduvalt haiglaravile paigutatud. Psühhiaatrilise ekspertiisiga tõendati, et tal on paranoiline skisofreenia ning et ajavahemikul 25.–26. august 2015 oli ta pikaajalise teadvusehäire seisundis, mille tõttu ta ei olnud võimeline oma tegude tähendust ja tagajärgi mõistma.

37. Rayonen sad Lom (Lomi esimese astme kohus, Bulgaaria) otsustas 12. septembril 2015 tervishoiuseaduses ette nähtud menetluse kohaselt EP paigutamise psühhiaatriaasutusse. See olukord on kestnud vähemalt eelotsusetaotluse esitamise kuupäevani.

38. Okrazhna prokuratura Montana (Montana prokuratuur) peatas 7. juulil 2016 EP vastu algatatud kriminaalmenetluse, kuna ta leidis, et „oletatav süüdlane on paigutatud sundravile ja seda arvestades ei vasta tema seisund menetluses osalemiseks vajalikele nõuetele“.

39. Apelativna prokuratura Sofia (Sofia apellatsioonikohtu juures tegutsev prokuratuur, Bulgaaria) andis Montana hierarhiliselt kõrgema astme asutusena viimasele korralduse kriminaalmenetlust jätkata – kuna menetluse peatamine ei ole põhjendatud –, mida tehti 29. detsembril 2017.

40. Montana prokuratuur otsustas 1. märtsil 2018 kriminaalmenetluse lõpetada põhjusel, et „tegemist on EP poolt süüdimatus seisundis toime pandud tahtliku teoga“, mistõttu tuleb rakendada sundravimeetmeid.

8 Politseinike sõnul ütles EP neile, et ta oli oma ema tapnud seepärast, et ema oli ta reetnud ja ta Serbia maffiale välja andnud. Kui talt küsiti surnukeha tänavale viimise põhjuse kohta, siis vastas ta, et tegi seda selleks, et aeda mitte katkuga nakatada.

41. Prokuratuuri otsusest teatati ainult ohvri tütrele ja see jõustus lõplikult 10. märtsil 2018.

42. Lahendades kohtualluvuse küsimust, kuna Lomi ja Lukoviti esimese astme kohtud keeldusid kohtuasja menetlemast, otsustas Varhoven kasatsionem sad (Bulgaaria kõrgeim kassatsioonikohus), et EP lõplikult haiglasse paigutamise kriminaalasi tuleb lahendada Lukoviti kohtul.

43. Nendel asjaoludel esitas Rayonen sad Lukovit (Lukoviti rajoonikohus) Euroopa Kohtule järgmised eelotsuse küsimused:

„1. Kas käesolev menetlus, millega rakendatakse sundravimeetmeid, mis kujutavad endast teatavat liiki riiklikku sundi isikute suhtes, kes on prokuratuuri järelduste kohaselt toime pannud avalikkusele ohtliku teo, kuulub direktiivi 2012/13/EL, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet, ja direktiivi 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses, kohaldamisalasse?

2. Kas Bulgaaria menetlusõigusõigus – eriti õigusnormid, mis reguleerivad Nakazatelno-protsesualen kodeksi (Bulgaaria kriminaalmenetluse seadustik) (NPK) artikli 427 ja sellele järgnevate artiklite kohast sundravimeetmete rakendamise erimenetlust ning mille kohaselt ei ole kohtul õigust kohtuasja prokuratuurile tagasi saata ja kohustada prokuratuuri kõrvaldama kohtueelse menetluse raames toime pandud menetlusnormide rikkumised, vaid võib sundravimeetmete rakendamise taotluse rahuldada või rahuldamata jätta –, kujutab endast tõhusat õiguskaitsevahendit direktiivi 2013/48/EL artikli 12 ja direktiivi 2012/13/EL artikli 8 tähenduses koostoimes Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikliga 47, mis tagab isikule õiguse kohtus vaidlustada tema õiguste võimalikud rikkumised, mis on toime pandud kohtueelse menetluse käigus?

3. Kas direktiiv 2012/13/EL ja direktiiv 2013/48/EL on kohaldatavad (kohtueelsetele) kriminaalmenetlustele, kui liikmesriigi õiguses, nimelt NPKs ei ole juriidilist mõistet „kahtlustatav“ ette nähtud ja kuna prokuratuur lähtub sellest, et uurimise esemeks oleva tapmise pani isik toime süüdimatus seisundis, siis ei pea ta isikut kohtueelse menetluse raames vormiliselt süüdistatavaks, mistõttu lõpetab ta kriminaalmenetluse, isikut sellest teavitamata, ja palub kohtul näha isiku suhtes ette sundravimeetmete rakendamine?

4. Kas isikut, kelle suhtes on taotletud sundravi rakendamist, võib käsitada „kahtlustatavana“ direktiivi 2012/13/EL artikli 2 lõike 1 ja direktiivi 2013/48/EL artikli 2 lõike 3 tähenduses, kui kuriteopaiga esmakordsel ülevaatusel ja esialgsete uurimistoimingute tegemisel ohvri ja tema poja korteris küsitles politseiametnik, olles tuvastanud viimati nimetatud isiku kehalt verejäljed, isikut tema ema tapmise ja surnukeha tänavale lohistamise põhjuste kohta ning pärast nendele küsimustele vastuse saamist paigaldas isikule käerauad? Kas juhul, kui vastus sellele küsimusele on jaatav, tuleb isikut juba sellel hetkel vastavalt direktiivi 2012/13/EL artikli 3 lõikele 1 koostoimes lõikega 2 teavitada, ning kuidas tuleb lõikes 2 viidatud erivajadusi teavitamisel arvesse võtta juhul, kui politseiametnik teadis, et isikul on vaimuhaigus?

5. Kas sellised liikmesriigi õigusnormid, nagu on kõne all käesolevas asjas ja mille kohaselt on tervishoiuseaduse alusel toimuvas menetluses faktiliselt lubatud vabaduse võtmine sunniviisilise paigutamise kaudu psühhiaatriahaiglasse (ennetav sunnimeede, mida rakendatakse juhul, kui on tõendatud, et isikul on vaimuhaigus, ja esineb oht, et isik paneb toime kuriteo, kuid mida ei rakendata juba toime pandud teo tõttu), on kooskõlas direktiivi (EL) 2016/343, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte, artikliga 3, kui menetluse algatamise tegelik alus on tegu, mille tõttu algatati ravile paigutatud isiku suhtes kriminaalmenetlus, ja kas sel viisil rikutakse kinnipidamisel õigust õiglasele kohtulikule arutamisele, mis peab vastama EIÕK artikli 5 lõikele 4, st peab olema menetlus, mille raames on kohtul õigus kontrollida nii menetlusõigusnormide järgimist kui ka kinnipidamise aluseks olevat kahtlustust ning kõnealuse meetmega taotletud eesmärgi õiguspärasust, mis on kohtu kohustus, kui isik on kinni peetud kriminaalmenetluse seadustikus ettenähtud korras?

6. Kas direktiivi (EL) 2016/343 artiklis 3 viidatud süütuse presumptsiooni mõiste hõlmab ka eeldust, et süüdimatud isikud ei ole tegu, mis kujutab endast ohtu avalikkusele ja mille toimepanekus prokuratuur neid süüdistab, toime pannud seni, kuni menetlusõigusnormide alusel (tagades kriminaalmenetluses kaitseõigused) ei ole tõendatud vastupidist?

7. Kas liikmesriigi õigusnormid, mis näevad ette asja lahendava kohtu erinevad õigused kohtueelse menetluse õiguspärasuse omal algatusel kontrollimisel, olenevalt sellest, kas:

   1) kohus kontrollib prokuratuuri süüdistusakti, milles väidetakse, et teatav vaimselt terve isik on toime pannud tapmise (NPK artikli 249 lõige 1 koostoimes lõikega 4), või

   2) kohus kontrollib prokuratuuri taotlust, milles väidetakse, et isik on toime pannud tapmise, kuid toimepanija psüühikahäirest tulenevalt ei ole tegemist kuriteoga, ja millega palutakse kohtul näha isiku suhtes ette sundravi rakendamine,

tagavad haavatavate isikute hulka kuuluvatele isikutele tõhusa õiguskaitsevahendi, nagu on sätestatud direktiivi 2013/48/EL artiklis 13 koostoimes artikliga 12 ja direktiivi 2012/13/EL artikli 8 lõikes 2 koostoimes artikli 3 lõikega 2, ja kas kohtu erinevad õigused, mis sõltuvad menetluse liigist, mis omakorda oleneb sellest, kas kuriteo toimepanijaks peetav isik on kriminaalvastutusele võtmiseks vaimselt terve, on kooskõlas põhiõiguste harta artikli 21 lõikes 1 sätestatud diskrimineerimiskeelu põhimõttega?“

III. Menetlus Euroopa Kohtus

44. Eelotsusetaotlus registreeriti Euroopa Kohtus 17. juulil 2018 koos taotlusega kohaldada kiirmenetlust, mida Euroopa Kohus ei rahuldanud.

45. Kirjalikud seisukohad on esitanud EP, Tšehhi Vabariigi ja Madalmaade valitsus ning komisjon. Kohtuistungi pidamist ei peetud vajalikuks.

IV. Õiguslik hinnang

A. Sissejuhatavad märkused

46. Euroopa Kohtu ülesanne eelotsuse küsimuste lahendamisel on pakkuda eelotsusetaotluse esitanud kohtule liidu õigusnormide tõlgendus, mis võib olla sellele kohtule tarvilik vaidluse lahendamiseks. Euroopa Kohtu ülesanne ei ole siiski anda hinnanguid faktilistele asjaoludele ega riigi pädevate asutuste tegevusele kriminaal- või muudes menetlustes, mis on eelotsusetaotlusele eelnenud.

47. Samuti ei pea Euroopa Kohus oma liidu õiguse tõlgendamise ülesannete käigus välja selgitama, kas konkreetsel juhul on järgitud ühe või teise kriminaalmenetlustele kohaldatava direktiivi sätteid[9] ja kas asjaomaseid õigusi on või ei ole praktikas rikutud.[10]

9 5. juuni 2018. aasta kohtuotsus Kolev jt (C-612/15, EU:C:2018:392) punkt 81.

10 Nagu eelotsusetaotluse esitanud kohus oma eelotsusetaotluses (punktid 17 ja 18) märgib, juhtis ta juba Varhoven kasatsionem sadise (Bulgaaria kõrgeim kassatsioonikohus) tähelepanu sellele, et EPd ei olnud teavitatud tema õigustest ega talle esitatud süüdistusest ega õigusest nimetada kaitsja või prokuratuuri otsus vaidlustada. Ta lisab, et Varhoven kasatsionen sad (Bulgaaria kõrgeim kassatsioonikohus) märkis „[t]äpsema põhjenduse esitamiseta […], et ettekandja-kohtuniku kaalutlused [EP] kaitseõiguste piiramise kohta on põhjendamatud“.

48. Direktiivid, mille tõlgendamist eelotsusetaotluse esitanud kohus taotleb, sisaldavad norme, mis reguleerivad nende ametiasutuste tegevust, kes on pädevad kaitsma kahtlustatavate või süüdistatavate õigusi kriminaalmenetlustes, kolmest perspektiivist: i) need isikud peavad saama teavet oma menetluslike õiguste ja nende vastu esitatud süüdistuste kohta (direktiiv 2012/13); ii) nad võivad kasutada kaitsja abi ja nende vabaduse võtmisest tuleb teavitada kolmandat isikut, kellega nad saavad suhelda (direktiiv 2013/48); ja iii) nende suhtes kehtib süütuse presumptsioon (direktiiv 2016/343).

49. Kuna need kolm direktiivi käsitlevad ainult kriminaalmenetlust, ei kohaldata neid psühhiaatrilisele ravile paigutamise suhtes, milleks on korraldus antud rangelt meditsiinilistel põhjustel, vastavalt rahvatervist reguleerivatele seadustele. Niisugune ravile paigutamine peab loomulikult toimuma kohtuliku kontrolli all, kuna tegemist on asjaomaste isikute vabadusega, kuid see ei tähenda, et selliste meetmete otsustamise menetlused oleksid oma laadilt kriminaalmenetlused.

50. Toimiku andmete kohaselt toimus käesolevas kohtuasjas kahte liiki sekkumine:

– sekkumine vastavalt tervishoiuseadusele (artikkel 155 jj), mille alusel pooldas Rayonen sad Lom (Lomi rajoonikohus) algusest peale EP paigutamist psühhiaatriaasutusse;

– sekkumine vastavalt prokuratuuri algatatud kriminaalmenetlusele, pärast mille lõpetamist tuleb eelotsusetaotluse esitanud kohtul (Rayonen sad Lukovit (Lukoviti rajoonikohus)) otsustada ravile paigutamise üle vastavalt NPKle. Eespool nimetatud kolme direktiivi kohaldatakse ainult selles menetluses.

51. Seega tuleb välistada Euroopa Kohtu vastamine küsimustele, mis puudutavad direktiivide kohaldamist tervishoiuseaduses ette nähtud menetlusele. Viimati nimetatud seadusega on lubatud paigutada sundravile psühhiaatriliste häiretega isikuid, kes *võivad* nende häirete tõttu toime panna kuriteo ja kujutavad ohtu oma perekonnale, teistele isikutele või ühiskonnale, või kujutavad tõsist ohtu enda tervisele.

52. See on menetlus, milleks on pädev õigusasutus, kes otsustab pärast katseaja läbimist, kas ta peab kohaseks isiku paigutamist psühhiaatriakliinikusse pikendatavateks ajavahemikeks. See ei ole seega olemuselt kriminaalmenetlus ega ühegi eespool nimetatud direktiivi reguleerimisese (nende kõigi artiklis 1 on vastava reguleerimiseseme määratlemisel ette nähtud, et see piirdub ainult kriminaalmenetlusega).

53. Eelotsusetaotluse esitanud kohus arutleb, et riigisisese tava kohaselt on lubatud isik, kes on vaimse häire seisundis toime pannud kuriteo, paigutada tervishoiuseaduse alusel sundravile psühhiaatriahaiglasse, järgimata tavapäraseid kriminaalmenetluste vorminõudeid.[11] Isegi kui see on nii, on praegu oluline, et tervishoiuseaduses ette nähtud menetlus ei ole oma laadilt kriminaalmenetlus. Kui seda kasutatakse mõnel juhul seadusest kõrvalekalduvalt, siis selle *de facto* häire parandusmeetmed peavad leiduma liikmesriigi enda õiguses.[12]

54. Minu analüüs ei vasta üheksale eelotsuse küsimusele, mille sisu pealegi kattub. Eelistan analüüsida kõiki direktiive eraldi, et järeldada nende tõlgendamisest hindamiselemendid, mis võivad eelotsusetaotluse esitanud kohut aidata.

11 Oma õiguse tõlgendamine on liikmesriigi kohtu ülesanne, kuid näib, et tervishoiuseadus annab piisavad tagatised, arvestades, et menetlus on võistlev ja lõpliku otsuse teeb nii õigusasutus kui ka eelotsusetaotluse esitanud kohus.

12 Nagu nähtub eelotsusetaotlusest, reguleerib NPK eelvangistust ja samaväärset kaitsemeedet vaimsete häiretega isikute suhtes (artikkel 70), nii et jurisdiktsiooni piiridest väljumist võib katta tervishoiuseaduses ette nähtud menetlus, mida viib läbi muu kui kriminaalkohus. Ma tahaksin aga rõhutada, et sellise hüpoteetilise jurisdiktsioonist väljajäämise lahendus peab leiduma liikmesriigi õiguses tema kohtualluvuse valiku võimaliku lahendamise vahendina.

B. Direktiivi 2012/13 mõju

1. Õigused, mida tuleb austada

55. Käesolev direktiiv hõlmab eeskirju, millega püütakse tagada teatavad kahtlustatavate või süüdistatavate õigused kriminaalmenetluses. Eelkõige tunnustatakse nende isikute õigust saada kiiresti teavet teatavate menetlusõiguste kohta ja nende vastu esitatud süüdistuse kohta.

56. *Kahtlustatavaks* kvalifitseeritakse isik, kellele pädev asutus edastab teavet („teeb teatavaks"), et on viiteid tema osalemisele kuriteos (direktiivi 2012/13 artikli 2 lõige 1).

57. Kahtlustatava staatusele võib lisanduda *vahistatu või kinnipeetava* staatus. Direktiivi 2012/13 artiklis 4 ja artikli 6 lõikes 2 on viidatud konkreetselt sellele olukorrale, et kohustada liikmesriike tagama, et isikule, kes on sellises olukorras, „antakse viivitamata kirjalik õiguste deklaratsioon" (artikkel 4) ja teatatakse tema vahistamise või kinnipidamise põhjused (artikkel 6).

58. Mõiste „süüdistatav" asub kvalitatiivselt kõrgemal tasemel, kuna see eeldab, et pädev asutus (üldjuhul prokuratuur) esitab juba konkreetse süüdistuse, milles ta peab süüdistatavat vastutavaks kuriteo toimepanemise eest.

59. Loomulikult on nende õiguste kaitsmine iga menetlusetapiga tegeleva asutuse ülesanne. Nii on see kriminaalasja kontekstis eelkõige siis,[13] kui politsei vahistab isiku[14] või kui prokuratuur esitab süüdistuse.

60. Direktiivi 2012/13 kohaldatakse selle artikli 2 lõike 1 kohaselt kuni menetluse lõpetamiseni. Selle all mõeldakse „lõpliku otsuse tegemis[t] küsimuses, kas kahtlustatav või süüdistatav on süüteo toime pannud, sealhulgas asjakohasel juhul karistuse mõistmine ja edasikaebuse lahendamine".

61. See sõnastus võimaldab selle hulka arvata juhu, kus kriminaalmenetlus lõpetatakse mitte karistusega otseses mõttes, vaid julgeolekumeetmega, mis seisneb vaimse häire tõttu süüdimatuks tunnistatud isiku paigutamises sundravile psühhiaatriaasutusse või samalaadsesse asutusse.

62. Tegelikult on lähedases valdkonnas raamotsuse 2008/909/JSK[15] artikli 1 punktis b määratletud „karistus" kui „mis tahes vabadusekaotuslik karistus või vabadust piirav meede, mis on mõistetud määratud või määramata tähtajaks kriminaalmenetluse alusel kuriteo eest". Täpsemalt viitab selle raamotsuse artikli 9 lõike 1 punkti k sellele, kui „määratud karistus hõlmab psühhiaatrilist abi või ravi".

63. Neid eeldusi arvestades on võimalik anda eelotsusetaotluse esitanud kohtule vastus, analüüsides liikmesriigi menetlusnorme koostoimes direktiiviga 2012/13.

13 Tuleb arvesse võtta, et politsei on pädev algatama ja menetlema asju väärtegudes, mis kahjustavad näiteks kodanikujulgeolekut või korda avalikes kohtades. Need asjad ei ole tingimata kriminaalasjad.

14 Direktiivi 2012/13 põhjendustes 19 ja 28 on ette nähtud, et kahtlustatavat või süüdistatavat teavitatakse „hiljemalt enne seda, kui *politsei* […] teda esimest korda ametlikult küsitleb". Põhjenduses 22 nimetatakse sõnaselgelt seda teavitamist seoses isikuga, kellelt „võetakse vabadus *õiguskaitseasutuste* korraldusel seoses kriminaalmenetlusega". Algkeeles kursiivita.

15 Nõukogu 27. novembri 2008. aasta raamotsus vastastikuse tunnustamise põhimõtte kohaldamise kohta kriminaalasjades tehtud otsuste suhtes, millega määratakse vabadusekaotuslikud karistused või vabadust piiravad meetmed, nende Euroopa Liidus täideviimise eesmärgil (ELT 2008, L 327, lk 27).

64. NPK kohaselt võib kriminaalmenetlus lisaks õigeksmõistmisele lõppeda kas karistuse (tavamenetluses) või sundravimeetme määramisega (selle seadustiku artiklis 427 ja järgmistes sätestatud erimenetluse teel). Reaktsioon kuriteo toimepanemisele, st karistus, muudetakse psühhiaatrilisele ravile paigutamise sunnimeetmeks, kui kuriteo toimepanija pani teo toime vaimse süüdimatuse seisundis.

65. Nii karistuse kui ka sundravimeetme määramiseks kuriteo toimepanemise tagajärjel [16] nõuab liikmesriigi seadus tõelist kriminaalmenetlust, mis eeldab, et selle käigus tuleb austada direktiiviga 2012/13 kaitstud õigusi. Ma ei usu, et ühelgi nendest juhtudest võiks selle direktiiviga ette nähtud kaitsemeetmed välistada.

66. Sellest erineb selline olukord, kui võib teavet, mida tuleb kahtlustatavale või süüdistatavale tema õiguste kohta anda, teataval määral kohandada nimelt psüühilise seisundi tõttu. Teatavatel erilise vaimse häire juhtudel on asjaomasele isikule tema õigusi sisaldava trükise andmine kasutu, sest isik ei ole võimeline neid õigusi mõistma, ja nii võib see menetlus – isiku teavitamine talle esitatavatest süüdistustest – toimuda tema kaitsjaga, sest – nagu ma järgnevalt kirjeldan –kaitsja abi on täiesti asendamatu.

67. Direktiivi 2012/13 artikli 3 lõikes 2 on sätestatud nimelt kohustus, et kahtlustatavate või süüdistatavate isikute õiguste kohta tuleb anda teavet, võttes arvesse nende olukorda, kui tegu on „haavatavate isikutega“. See mõiste hõlmab inimesi, kes on tõsise vaimse puudega ning kelle arusaamine teabest võib olla peaaegu olematu.

68. Sellise ennetava meetme eesmärk on, et teabe adressaat võiks seda teavet saada ja mõista. Nii ilmneb see „Teekaardist, mille eesmärk on tugevdada kahtlustatavate või süüdistatavate isikute menetlusõigusi kriminaalmenetluses“,[17] kus on selgitatud „meedet E“ („erikaitsemeetmed selliste kahtlustatavate või süüdistatavate isikute jaoks, kes kuuluvad haavatavate isikute kategooriasse“) ja milles on märgitud, et „[õ]iglase menetluse tagamiseks on oluline, et erilist tähelepanu näidataks üles selliste kahtlustatavate või süüdistatavate isikute suhtes, kes näiteks oma ea või vaimse või füüsilise seisundi tõttu ei suuda mõista või jälgida menetluse sisu või tähendust“.[18]

69. Vaimselt haigete puhul, kellel on raske psühhiaatriline puue (nagu näib, et on käesolevas kohtuasjas), võib teabe edastamiseks olla soovitatav kasutada kolmanda isiku abi, kes tegutseb nende nimel.[19] Igal juhul tuleb lahendused nende isikute teovõime täiendamiseks, kes ei ole võimelised ise toimima, ette näha riigisiseses õiguses.[20]

2. Õiguskaitsevahendid nende õiguste kaitsmiseks

70. Direktiivi 2012/13 artikli 8 lõike 2 kohaselt on vaja tagada, et kahtlustatavad või süüdistatavad, kellele ei ole nõutavat teavet antud (selle direktiivi kohaselt), võivad selle tegematajätmise „siseriikliku õiguse menetluste kohaselt“ vaidlustada.

16 Jätan kõrvale, nagu juba märgitud, menetluse, mis ei ole kriminaalmenetlus, vaid mis on ette nähtud tervishoiuseaduses.

17 Nõukogu 30. novembri 2009. aasta resolutsioon (ELT 2009, C 295, lk 1).

18 Euroopa Inimõiguste Kohus kinnitas oma 30. jaanuari 2001. aasta kohtuotsuses Vaudelle *vs.* Prantsusmaa, CE:ECHR:2001:0130JUD003568397, punkt 65, et kui asjaomasel isikul on vaimsed häired, peavad ametiasutused võtma täiendavaid meetmeid, et isikut oleks võimalik teavitada üksikasjalikult tema vastu esitatud süüdistuse olemusest ja põhjustest.

19 Vt komisjoni 27. novembri 2013. aasta soovituse (mis käsitleb kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslikke tagatisi kriminaalmenetluses) (ELT 2013, C 378, lk 8) punktid 9 ja 10, kus kasutatakse mõistet „asjakohane täiskasvanu“.

20 NPK väidetavalt vastab sellele loogikale: kui teovõimetus on sellise raskusastmega, et see välistab mõistmise, tuleb viivitamatult nimetada advokaat, et see samal ajal, kui ta kavandab kaitset, tagaks, et ülejäänud õigusi nõuetekohaselt järgitakse. Selle artikli 94 lõike 1 juhtumis 2 on ette nähtud, et kui kahtlustataval on füüsiline või vaimne puue, mille tõttu ta ei saa ennast kaitsta, on kohustuslik kaitsja osalemine kriminaalmenetluses. Sama artikli lõikes 3 on sätestatud, et sel juhul määrab vastav organ kaitsjaks advokaadi.

71. Eelotsusetaotluse esitanud kohus kinnitab, et erinevalt tavamenetlustest ei ole kahtlustatavate isikute ravile paigutamise otsustamise erimenetlustes (NPK artikkel 427 ja järgmised) võimalik kontrollida, kas prokuratuuri korraldatud eeluurimise käigus on õigusi rikutud.

72. See kohus on seisukohal, et kui prokuratuuri eeluurimise lõpus otsustatakse kohtuasi lõpetada, kuna kostja on süüdimatu, on sellel kohtul võimalik ravile paigutamine ise heaks kiita. Selles etapis võib ilmneda võimalikke eelnevaid õiguste rikkumisi, ilma et kohtul oleks õigust kaaluda, kas on kohane tuvastatud vigu parandada (nt andes korralduse menetlustoimingutes eeluurimisetappi tagasi minna). Asja arutav kohus kinnitab, et temal on õigus ainult ravile paigutamine heaks kiita või tagasi lükata.

73. Eelotsusetaotluse esitanud kohus kahtleb, kas nendel asjaoludel on tagatud õigus kasutada direktiivi 2012/13 artikli 8 lõike 2 tähenduses tõhusaid õiguskaitsevahendeid, et vaidlustada asjaolu, et pädev asutus ei ole kahtlustatavale või süüdistatavale teavet andnud või on keeldunud neile nõuetekohase teabe andmisest.

74. Kuigi oma riigisisese õiguse tõlgendamine on eelotsusetaotluse esitanud kohtu ülesanne, näib, et ei saa välistada (NPK artikli 243 lõike 3 alusel) kaebust prokuratuuri otsuse peale kohtuasi lõpetada, kui hiljem algatatakse selle seadustiku artiklis 427 ja järgmistes artiklites ette nähtud (eri)menetlus. See kaebus võiks põhineda kahtlustatava või süüdistatava õiguste rikkumisel asja lahendava kohtu otsusele eelnevas etapis prokuratuuri menetluses, kui on alust isikud ravile paigutada. Seega jääks alles vaidlustamisõigus direktiivi 2012/13 artikli 8 tähenduses.

75. Eelotsusetaotluse esitanud kohus nõustub selle lahendusega, kuna eelotsusetaotluse punktis 62 on märgitud, et kui NPK artikkel 427 ja järgmised artiklid ei taga tõhusat õiguskaitsevahendit, võib kohus „analoogia alusel kohaldada üldmenetluses ette nähtud menetluslikku tagatist“.[21]

76. Kui selline tõlgendus ei ole võimalik, ei pruugi Bulgaaria menetlusnormid, nagu eelotsusetaotluse esitanud kohus neid kirjeldab,[22] tagada õigust direktiivi 2012/13 artiklis 8 ette nähtud tõhusale õiguskaitsevahendile, sest ühelgi kohtunikul ei ole õigust hinnata, kas NPK artiklis 427 ja järgnevates artiklites ette nähtud menetlusele eelnevas etapis on selle direktiiviga kaitstud õigusi järgitud. Sel juhul tuleks nende rikkumiste tagajärjed, kui need kahjustavad tõsiselt asjaomase isiku menetluslikke tagatisi, tuletada riigisisesest õiguskorrast (tehtud vigade parandamiseks vajaduse korral toimingutes tagasi minna).

77. Lõpuks ei tohi unustada, et NPK artiklis 427 ja järgmistes artiklites sätestatud menetluses on kohustuslik, et asjaomase isiku kaitsja osaleb kohtuistungil, mis tuleb pidada kohtus, mis otsustab isiku haiglasse paigutamise üle.[23] Nagu on loogiline, võib advokaat kohtuistungil tugineda oma kliendi kaitseks kõikidele vastuväidetele haiglasse paigutamise vastu, ka neile, mis tulenevad võimalikest eeskirjade eiramisest, mida on pädevad asutused toime pannud kriminaalmenetluse eeluurimisetapis.

21 See tõlgendus ei oleks Bulgaaria õiguskorras võõras: nimelt on tervishoiuseaduses, mis on põhimõtteliselt üldistest menetlusnormidest kaugem kui ravile paigutamise erimenetlus ise, artikli 165 lõikes 1 sätestatud NPK täiendav kohaldamine.

22 Bulgaaria valitsus ja prokuratuur keeldusid sellesse eelotsusemenetlusse astumast, mistõttu piirdub riigisisese õiguse kirjeldus ja tõlgendamine sellega, mille on andnud eelotsusetaotluse esitanud kohus.

23 Artikli 430 lõiked 2 ja 3. Isik, kelle ravile paigutamist taotletakse, võib ise osaleda kohtuistungil, välja arvatud juhul, kui tema tervislik seisund seda takistab.

C. Direktiivi 2013/48 mõju

1. Õigused, mida tuleb austada

78. Selle direktiiviga tagatakse, et kahtlustataval või süüdistataval on kriminaalmenetlustes õigus kaitsjale ja sellele, et tema vabaduse võtmisest teatatakse kolmandale isikule, kellega ta võib suhelda.

79. Mõistete „kahtlustatav“ või „süüdistatav“, nagu ka „pädev asutus“ osas direktiivis 2013/48 viitan ma direktiivi 2012/13 kohta esitatud põhjendustele. Konkreetselt on direktiivis 2013/48 nimetatud sõnaselgelt „politseid või muud õiguskaitseasutust“, kui selle artikli 2 lõikes 3 laiendatakse kaitsja abi kohaldamise tingimused isikutele, kes ei ole algul kahtlustatavad või süüdistatavad, kuid „kellest saab kahtlustatav või süüdistatav“ politseis või muus õiguskaitseasutuses läbiviidava küsitlemise käigus.[24]

80. Kuna – nagu juba öeldud – NPK näeb ette tõelise kriminaalmenetluse, mille tulemusel võidakse määrata sundravimeede (vastavalt selle seadustiku artiklis 427 ja järgmistes artiklites ette nähtud erimenetlusele), peab isikule, kelle suhtes kohaldatakse seda menetlust, olema tagatud kaitsja abi ja teised direktiivis 2013/48 sätestatud õigused.

81. Erinevalt sellest, mis on ette nähtud direktiivis 2012/13, ei ole tõsiste rikkumiste korral lubatud kahtlustatava või süüdistatava vaimse seisundi tõttu muuta tema õigust kaitsja abile.[25] Sel juhul on pigem see õigus tugevam, sest kahtlustatav või süüdistatav ei ole näiteks võimeline kehtivalt oma advokaadi juuresviibimisest loobuma (direktiivi 2013/48 artikkel 9).

82. Kui – nagu ma samuti selgitasin – vaimse häirega isikuid saab pidada haavatavaks, nüüd direktiivi 2013/48 artikli 13 tähenduses, peaksid liikmesriigid nende isikute erivajadusi arvesse võttes seda kaitsja abi soodustama.

83. Kohtutoimiku andmetel täidab NPK seda eesmärki, sest kui teovõimetus on sellise raskusastmega, et see välistab arusaamise, tuleb viivitamata nimetada advokaat, et see samal ajal, kui ta kavandab kaitset, tagaks, et ülejäänud õigusi nõuetekohaselt järgitakse. Selle seadustiku artikli 94 lõike 1 lõigus 2 on lisaks ette nähtud, et kui kahtlustataval on füüsiline või vaimne puue, mille tõttu ta ei saa ennast kaitsta, on kohustuslik kaitsja osalemine kriminaalmenetluses. Sama artikli lõikes 3 on sätestatud, et sel juhul määrab vastav organ kaitsjaks advokaadi.

84. Seepärast näib, et Bulgaaria õigusaktid, mille vastuolu kohta direktiiviga 2013/48 eelotsusetaotluse esitanud kohus küsib, ei ole nende õiguste tagamise osas, mille kaitsmist direktiiv nõuab, selle direktiiviga vastuolus. Iseasi, kui mõnes konkreetses kohtuasjas ei ole õigusaktide ettekirjutusi täidetud.

2. Õiguskaitsevahendid

85. Kui neid õigusi on kõigele vaatamata rikutud, on põhjendused, mille ma esitasin direktiivi 2012/13 rikkumise vaidlustamise kohta, *mutatis mutandis* ülekantavad direktiivile 2013/48.

24 Seda leiab ka EIK oma 10. novembri 2016. aasta kohtuotsuses Kuripka *vs*. Ukraina, CE:ECHR:2016:1110JUD000791807.

25 Pisirikkumiste korral on direktiivi 2013/48 artikli 2 lõike 4 kohaselt lubatud teatavad piirangud, nii et nende õiguste tagatisi kohaldatakse ainult menetlustele kriminaalasjades pädevas kohtus.

D. Direktiivi 2016/343 mõju

86. Selle direktiiviga tugevdatakse kriminaalmenetluses teatavaid süütuse presumptsiooni aspekte ja nendes menetlustes kahtlustatavate või süüdistatavate füüsiliste isikute õigust viibida kohtulikul arutelul.

87. Liikmesriigid olid kohustatud direktiivi 2016/343 täitma alles alates 1. aprillist 2018.[26] Järelikult ei saa väita, et see direktiiv on liidu õigusnorm, mida tuleb kohaldada enne seda kuupäeva lõpetatud kriminaalmenetlustes.

88. Käesolevas kohtuasjas lõpetati vastavalt eelotsusetaotlusele ja eelotsusetaotluse esitanud kohtu hilisematele selgitustele kriminaalmenetlus, enne kui prokuratuur taotles ravile paigutamise meedet, lõplikult 1. märtsil 2018. Selles otsuses tuli kindlaks teha tõendatud asjaolud, süüdistatava osalemine ja tema süüdimatus.

89. Sellise protsessi vigu ei saa seega *ratione temporis* direktiivi 2016/343 seisukohast analüüsida. Samamoodi ei saa tugineda harta artiklile 48, kuna puuduvad tõendid selle kohta, et enne 1. aprilli 2018 oleks olemas olnud elemente, mis oleks võimaldanud kohaldada liidu õigust harta artikli 51 lõike 1 tähenduses.

90. On tõsi, et kuna eelotsusetaotluse esitanud kohus ei ole EP ravile paigutamise erimenetluses veel otsust teinud, on direktiiv 2016/343 sellele menetlusele alates 1. aprillist 2018 kohaldatav. Eelotsuse küsimused, mille see kohus on Euroopa Kohtule esitanud, ei käsitle siiski mitte tema enda toimimist selle menetluse raames, vaid pädeva asutuse (konkreetselt prokuratuuri) toimimist kogu kriminaalmenetluse vältel, mis lõpetati 1. märtsil 2018.

91. Seepärast leian, et vastus eelotsusetaotluse sellele osale peab piirduma kinnitusega, et direktiivi 2016/343 ei kohaldata kriminaalmenetlustele, mis on lõpetatud enne 1. aprilli 2018. Juhuks aga, kui Euroopa Kohus nii ei leia, esitan oma arvamuse selle kohta.

92. Direktiiviga 2016/343 kaitstud süütuse presumptsioon kehtib vastavalt direktiivi artiklile 2 „kõigis kriminaalmenetluse staadiumites […] kuni otsuse tegemiseni selle kohta, kas isik on asjaomase kuriteo toime pannud, ja see otsus on muutunud lõplikuks“.

93. Mul ei ole kahtlust, et kui direktiiv 2016/343 oleks ajaliselt kohaldatav, siis oleks selle ettekirjutusi tulnud täita iga kahtlustatava või süüdistatava vastu algatatud kriminaalmenetluses, ka juhul, kui neil esineb vaimsete häirete sümptomeid. Asjaolu, et kriminaalmenetluse eeluurimist viib läbi prokuratuur, ei mõjuta mingil moel asjaolu, et selles kohtulikule arutamisele eelnevas kriminaalmenetluse etapis tuleb järgida direktiivi 2016/343.

94. Rõhutan, et direktiiviga 2016/343 kaitstud süütuse presumptsioon kehtib kõikides raskes kuriteos algatatud kriminaalmenetluste staadiumites.[27] Selles suhtes ei ole tähtis, et isikud, kelle vastutust kuriteos menetlus käsitleb, kannatavad vaimsete haiguste all, mis määravad nende süüdimatuks tunnistamise selle menetluse lõpus.

95. Pean igal juhul märkima, et samamoodi, nagu süütuse presumptsioon ei takista tingimata eelvangistust, ei takista see ka paigutada psühhiaatriaasutusse isikut, keda kahtlustatakse vaimse häire seisundis kuriteo toimepanemises. See ei takista ka, nagu on sätestatud direktiivi 2016/343 artiklis 4, „menetluslikku laadi eelotsuseid, mille teevad õigus- või muud pädevad asutused ning mille aluseks on kahtlustused või süüstavad tõendid“.

26 Direktiivi 2016/343 artikli 14 lõige 1.

27 Artikli 7 lõikes 6 sätestatakse mõned muudatused pisirikkumiste puhul.

V. Kokkuvõte eelotsuse küsimuste kohta

96. Esitatud kaalutluste põhjal leian, et eelotsusetaotluse esitanud kohtu tõstatatud küsimused saab lahendada järgmiselt:

– direktiivide 2012/13 ja 2013/48 osas puudutavad need kaalutlused esimese kuni neljanda küsimuse sisu, mõlemad kaasa arvatud, ning seitsmendat küsimust (esimene osa);

– direktiivi 2016/343 osas puudutavad need viienda ja kuuenda küsimuse sisu.

97. Seitsmes küsimus sisaldab allküsimust, milles eelotsusetaotluse esitanud kohus viitab harta artiklile 21, küsides, kas diskrimineerimiskeelu põhimõttega on vastuolus, et kohtu volitused erinevad sõltuvalt sellest, kas isikud, kelle suhtes on menetlus algatatud, on vaimselt terved või mitte. Kuna minu arvates ei ole need vaimsete häirete all kannatavad isikud võrreldavas olukorras isikutega, kes on täie mõistuse juures, ei saa rääkida diskrimineerimisest selle asjaolu tõttu, et esimeste jaoks on ette nähtud erimenetlusnormid. See ei takista, et tagatisi, millest tuleb nimetatud direktiivide kohaselt kinni pidada, tuleb kohaldada mõlema suhtes, nagu ma juba selgitasin.

VI. Ettepanek

98. Eespool esitatut arvestades teen Euroopa Kohtule ettepaneku vastata Rayonen sad Lukovitile (Lukoviti rajoonikohus, Bulgaaria) järgmiselt:

1. Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. mai 2012. aasta direktiivi 2012/13/EL, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet, tuleb tõlgendada nii, et seda kohaldatakse kõigis nimetatud menetluste staadiumites, alates hetkest, millal ametiasutused teevad isikule teatavaks, et ta on kahtlustatav kuriteo toimepanemises, ka juhul, kui see isik kannatab vaimsete häirete all.

2. Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. oktoobri 2013. aasta direktiiv 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, on kohaldatav selle artiklites ette nähtud ajal kahtlustatavate või süüdistatavate isikute suhtes, kes on vaimsete häirete seisundis.

3. Direktiividega 2012/23 ja 2013/48 kaitstud õigusi tuleb austada, kui see on nende direktiividega kehtestatud tingimuste kohaselt asjakohane, politsei korraldatud kriminaaluurimise, prokuratuuri algatatud kriminaalmenetluste ja sundravimeetmete kohaldamise erimenetluse toimingutes kuritegude puhul, mille on toime pannud isikud vaimse süüdimatuse seisundis, nagu on sätestatud kriminaalmenetluse seadustiku (Nakazatelno protsesualen kodeks) artiklis 427 ja järgmistes artiklites.

4. Euroopa Parlamendi ja nõukogu 9. märtsi 2016. aasta direktiiv (EL) 2016/343, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikul arutelul, ei ole kohaldatav kriminaalmenetlustele, mis on lõplikult lõpetatud enne 1. aprilli 2018.

5. Menetlus, nagu on sätestatud tervishoiuseaduse (Zakon za zdraveto) artiklis 155 ja järgmistes artiklites ja mis on ette nähtud vaimsete häirete all kannatavate isikute meditsiinilistel põhjustel psühhiaatriaasutusse sundravile paigutamiseks, ei kuulu direktiivide 2012/13, 2013/48 ja 2016/343 kohaldamisalasse.